

УДК 811.225:17

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2018.1\(40\).137069](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2018.1(40).137069)

Кравченко Н.О.

кандидат філологічних наук, доцент
Одеський національний університет імені І.І Мечникова

РИТУАЛ БОГОСЛУЖІННЯ ЯК СЕМІОТИЧНИЙ ВІЯВ СИНЕРГІЙНОСТІ МОЛИТОВНОГО ДИСКУРСУ

В статті представлено аналіз лінгвальних та екстралінгвальних особливостей ритуалу англіканського богослужіння, що сприяють досягненню синергійного ефекту молитовного дискурсу. Доведено, що ритуальна комунікація є окремим специфічним типом комунікації, де сакральність є суттєвою частиною семантики ритуалу Богослужіння і однією з базових категорій при дослідженні синергійності релігійного дискурсу.

Ключові слова: релігійний (молитовний) дискурс, синергійність, ритуал богослужіння, сакральність.

Кравченко Н.А. Ритуал богослужения как семиотическое проявление синергичности молитвенного дискурса. В статье представлен анализ лингвальных и экстралингвальных особенностей ритуала англиканского богослужения, которые способствуют достижению синергичного эффекта молитвенного дискурса. Доказано, что ритуальная коммуникация представляет собой особый тип коммуникации, в котором сакральность является существенной частью семантики ритуала и одной из базовых категорий при исследовании синергичности религиозного дискурса.

Ключевые слова: религиозный (молитвенный) дискурс, синергичность, ритуал богослужения, сакральность.

Kravchenko N. Divine Service Ritual as Semiotic Manifestation of Prayer Discourse Synergy. The present paper deals with the investigation of lingual and extralingual peculiarities of Anglican Divine Service ritual which facilitate prayer discourse synergy attainment. The detailed analysis of the Divine Service sequence has shown a unique change of the communicative roles of the Liturgy participants. This change becomes possible due to the Liturgical context specificity. Sacral chronotope symbolism as submission of time and space to the context of Liturgy makes it possible to realize synergy collaboration of the congregants with God. The brightest manifestations of this collaboration are encapsulated in Symbol of faith (I believe...) which demonstrates multilevel ritual semantics and in God's Prayer (Our Father) which is considered to be proto-prayer for all Christian prayers. It has been proved that ritual communication is a peculiar type of communication in which sacrality plays an essential part in ritual semantics being one of the basic categories in the religious discourse synergy investigation.

Key words: religious (prayer) discourse, synergy, Divine Service ritual, sacrality.

Дослідження релігійного дискурсу із суто лінгвістичних позицій, без урахування сакральності як його унікальної складової частини, представляється неповним і формальним. Простої констатації присутності вищих сил у релігійному молитовному дискурсі недостатньо. Для розуміння сутності процесу з'єднання у релігійному дискурсі двох начал – людського і Божественного потрібно звернутися до феномену **синергії**.

Синергія за визначенням Філософського словника – це (1) «спільна дія; взаємодія різних потенцій або видів енергій у цілісній дії; (2) в теології –

співучасть людини в покутних справах Божих» [5].

У першому своєму значенні (1) термін *синергія* вживають у різних гуманітарних і природничих науках. Друге значення терміна «синергія» (2), представлене у Філософському словнику, потребує уточнення та більш докладного розгляду.

Суть *теологічного* розуміння така: синергія (від грец. Συnergyia – спільна, узгоджена дія) – «співробітництво», співтворення, узгоджений лад між Божественною енергією (благодаттю) та енергією людини (волею) у справі порятунку, тобто з'єднання людини з Богом. Згідно із цим розумінням синергії людина здатна сприяти своєму порятунку, бути спільником у ньому: порятунок – це справа *боголюдська*, вона передбачає участь *Божественного* і *людського* начал. Людина рятується благодаттю – тобто дією в ній Бога; Ісус Христос своєю кров'ю дарував людям спокутування їхньої провини та прощення гріхів, але людина може і повинна докласти зусиль (у вірі й справах, у покаянні, молитві і т. ін.), щоб відкрити себе для прийняття благодаті, дару порятунку. Благодать надається людині тільки тоді, коли вона сама робить себе гідною її.

Мета статті полягає в дослідженні лінгвальних та екстралінгвальних особливостей ритуалу англіканського богослужіння з урахуванням синергійного (богословського) тлумачення молитовного дискурсу, що передбачає зустріч і спів-діяльність *двох* планів реальності – *вертикального* (сакрального) та *горизонтального* (земного).

Об'єктом дослідження обрано англomовний молитовний дискурс в його найяскравішій формі, а саме – традиційне англіканське богослужіння. **Предмет** дослідження – лінгвальні та екстралінгвальні чинники, що сприяють досягненню синергійного ефекту ритуалу богослужіння.

Перш ніж перейти до аналізу синергійного складника ритуалу богослужіння, необхідно зупинитися на термінології, що номінує символічно регламентовані дії, здійснювані у рамках різних інституційних дискурсів. Загальноновизнаними для позначення дій такого роду є терміни *ритуал*, *церемонія*, *обряд*, *етикет*. Для нашої роботи інтерес становлять два з названих вище термінів – *ритуал* та *обряд*. За словами В. Карасика, незважаючи на те, що «складно термінологічно протиставити ритуал і обряд», можна прийняти «як інваріантну основу цих понять установлений традицією порядок дій». І тоді ритуальність можна «трактувати як символічне *осмислення* і *переживання* спеціальних процедур, що підтверджують ідентичність членів відповідного співтовариства, а обрядовість – як *зовнішню умовну форму* ритуальної дії» [3, 27].

У релігійній комунікації ритуал є обов'язковим елементом віровчення, що есплікує внутрішню складову частину сповідання віри. Релігійний ритуал (від лат. *Ritus* - «урочиста церемонія, культовий обряд») становить собою сукупність обрядів, або встановлений порядок (у богословській термінології – *чинопослідування*) здійснення релігійних актів і характеризується символічністю дій, яка виявляється у втраті утилітарного значення таких дій. Як семіотичний феномен ритуал є регулярно відтворюваним дискурсом, складеним із різномірних знаків.

Духовне життя вірянина починається не з уявлення предмета віри, а з ритуального обґрунтування, що поступово закарбовує предмет віри у підготовлену свідомість. Тобто, за словами Д. Маршалла, «найкращий спосіб розуміння епістемологічної й інтегративної функцій ритуалу – це розпочати з його більш поширеного і яскравого аспекту – його втілення на практиці» [7, 361].

Для розуміння синергійності ритуалу богослужіння необхідно ретельно розглянути **сакральне** значення ритуалу, без чого неможливий перехід із «профанності (повсякденності) у священний час і священний простір Богослужіння» [4, 57], мета якого – «пізнання Істини через причетність їй» [1, 311]. Арнольд ван Геннеп указує на таке найважливіше значення обряду (ритуалу), як «налагодження переходу між Істинним світом (*сакральним*) і віддалюваним від нього Покинутим світом (*профаним*)». Причому усвідомлення цього переходу, на думку автора, зовсім не принципове – важливі слова, поза, рух, предмет, символіка – вони всі разом узяті відкривають врата сприйняття не розуму, а людській потаємності [2, 10].

Релігійний ритуал можна розглядати і як специфічний різновид багаторівневої комунікації, де світ трансцендентного, трансцендентна Особистість виявляються втягнутими у процес комунікації, тобто релігійний ритуал – це комунікація, у якій визначальну роль відіграє сакральність. Онтологічні відмінності Поза межного, трансцендентного світу та профанного світу людини мали бути б унеможливити таку комунікацію. Але ці відмінності долаються механізмом комунікативного наближення (він же диктує і відповідні принципи опису ритуалу). Наближення полягає в тому, що потойбічне віднаходить більш-менш звичні й зрозумілі людині форми та визначає правила її поведінки. В традиційному християнстві два особливих види наближення представлені догматом про втілення Сина Божого і догматом про Літургійне Пресуцествлення. Перший догмат приймається християнином як незаперечний факт, на якому ґрунтується християнська релігія як така. Другий догмат осягається вірянами через ритуал (таїнство Євхаристії – Причастя), який дає змогу звичайній людині глибше проникнути в сутність богослужіння і синергійно брати співучасть у священнодійстві.

Для того, щоб простежити етапи комунікативного наближення до трансцендентного, максимально докладно опишемо ритуал Літургійного Богослужіння (що містить Євхаристію) у Високій Англійській Церкві, супроводжуючи деякі його моменти коментарями та поясненнями.

Літургійне Богослужіння в Англійській Церкві складається з двох частин - Літургії Слова (*Word of God*) і Святого Причастя (*the Holy Communion*). Англійці визнають обидві частини однаково важливими, оскільки у Літургії Слова відбувається поступова багатоступінчаста підготовка вірян до вищого, центрального моменту англійської літургії – освячення Дарів і залучення вірних (тобто до причастя).

Для розуміння сутності багатоступінчастого сходження до таїнства причастя необхідно розглянути порядок перебігу чину літургії і значення кожного з її етапів.

Перед Літургією Слова відбувається випереджувальна частина

богослужіння (*Preparation*), яка починається з вітання один одного в ім'я Господа. Це вітання може бути коротким: “*The Lord be with you*” або розгорнутим: “*Grace, mercy and peace from God our Father and the Lord Jesus Christ be with you*” і передбачає відповідь всіх тих, хто молиться, – «*and also with you*». Цей інсталяційний діалог одразу залучає до ритуальної комунікації головну дійову особу – Бога. Причому, судячи з подальших слів священика, у всіх трьох іпостасях – Отця, Сина і Святого Духа:

*We have come together in the name of **Christ**
to offer our praise and thanksgiving,
to hear and receive God's holy word,
to pray for the needs of the world,
and to seek the forgiveness of our sins,
that by the power of the **Holy Spirit**
we may give ourselves to the service of **God**.*

(тут і далі виділено нами –Н.К.)

У цих словах, звернених священиком до мирян, не лише поминається Свята Трійця, а й виголошується мета молитовного зібрання – вознести хвалу і подяку Господу, почути та проникнути в Слово Боже, помолитися про присутні мирські потреби, зізнатися у своїх гріхах і випросити прощення за них.

Потім слідує **чин покаяння**, який в англіканській церкві (на відміну від православної й католицької) має публічний характер.

Священик закликає всіх, хто молився, покаятися у своїх гріхах:
Jesus says, 'Repent, for the kingdom of heaven is close at hand.'

*So let us turn away from our sin and turn to Christ,
confessing our sins in penitence and faith.*

Під час чину покаяння згідно з ритуалом відбувається зміна адресата в богослужбовій процедурі. До цього моменту священик звертався до парафіян (*let **us** turn away from **our** sin*). Тут же адресатом його промови стає Всевишній. Разом з парафіянами він волає до Бога (*Lord God, we have sinned... have mercy on us*). Молельники хором вимовляють покайні слова (слова з узагальнюючою семантикою виділено одинарним підкреслюванням) та, шкодуючи про скоєні злочини (виділено подвійним підкреслюванням), благають Господа очистити їхній дух (виділено пунктирним підкреслюванням) для прийняття спасення, порятунку, що сходить від Христа (виділено жирним шрифтом):

*Lord God,
we have sinned against you;
we have done evil in your sight.
We are sorry and repent.
Have mercy on us according to your love.
Wash away our wrongdoing and cleanse us from our sin.
Renew a right spirit within us
and restore us **to the joy of your salvation;**
through Jesus Christ our Lord. Amen.*

Чин покаяння вимовляється хором. Після цього священик як посе-

редник між Усевишнім і прихожанами вимовляє слова відпущення гріхів (**words of Absolution**), звернені до Бога з проханням відпустити гріхи всім нам, тим, хто щойно щиро зізнався в них:

*Almighty God,
who in Jesus Christ has given us
a kingdom that cannot be destroyed,
forgive us our sins,
open our eyes to God's truth,
strengthen us to do God's will
and give us the joy of his kingdom,
through Jesus Christ our Lord.
Amen.*

Після отримання прощення слідує важлива частина богослужіння – *silence*, **мовчання** (прописане в Книзі Загальних Молитов), під час якого молульники, очистившись від гріхів, готують себе до сприйняття безпосередньо Літургії Слова. Зауважимо, що ця важлива богослужбова частина жодним чином – ані вигуком, ані жестом – не вводиться священиком або його помічниками. Сторонньому, випадковому учаснику ритуалу таке мовчання може здатися непередбаченою затримкою у перебігу ритуального дійства. Проте для мирян, які не просто залучені у ритуал, а знають всю його процедурну матрицю, таке мовчання стає можливістю синергійного єднання один з одним та підготовкою до єднання зі Словом.

Перед Літургією Слова (*Word of God*) вимовляється **колекта дня** (*Collect of the Day*) – коротка молитва, яка передає в стислій формі сенс поточного дня чи свята і покликана підготувати молельників до сприйняття Писання та Євангелія.

Виголошення священиком звернення до Господа (*As we rejoice in the gift of this new day, so may the light of your presence, O God, set our hearts on fire with love for you; now and for ever*) позначає початок Літургії Слова.

Літургія Слова (*Word of God*) містить два основні моменти – читання зі Старого заповіту і читання з Євангелія.

Старозаповітному читанню передують вигук священика «*This is the word of the Lord*» і передбачає відгук всіх тих, хто молиться «*Thanks be to God*».

Після читання уривка зі Святого Письма знову слідує **мовчання**, необхідне для усвідомлення та проникнення в почуте. Між старозаповітним читанням і читанням Євангелія співаються псалми на вшанування Господа.

Другий етап Літургії Слова – Євангельське читання – відбувається «серед людей»: Євангельська Книга виноситься в центральну частину храму, і всі присутні, в якій би частині храму вони не знаходилися, повинні звернути свій погляд до Євангелія. Цей ритуал символізує одночасно дві дії: по-перше, Ісус Христос прийшов у цей світ, щоб жити серед людей і, виглошуючи свої проповіді, завжди був оточений натовпом; по-друге, віруючі в Христа повинні донести Добру Новину про Христа всьому світу. Перед початком слухання Євангелія віряни осявають себе «малим» хресним знаменням – зображуючи великим пальцем правої руки три маленькі хрести на чолі, вустах і серці, молячись у такий спосіб про те, щоб Євангеліє заповни-

ло їхні уми, закарбувалося на вустах і проникло в серця.

Необхідно відзначити, що у цій символізованій дії (виголошення Христом проповіді серед народу) ритуальне перевтілення священика, який читає Євангеліє, в Христа залучає учасників богослужіння до хронотопу раннього християнства, символічно перевтілюючи їх із сучасних прихожан англіканського собору на дослушників Христа, перших Його послідовників.

Проголошується початок читання Євангелія вступною фразою «*Hear the Gospel of our Lord Jesus Christ according to ...* (ім'я одного з чотирьох євангелістів)», відгуком на яку є хором вимовлене славослів'я «*Glory to you, O Lord*», в якому парафіяни, відгукуючись на репліку священика, звертаються до «наадресата» – Всевишнього. Після читання Євангельського вірша вимовляється прикінцева фраза «*This is the Gospel of the Lord*» і хорове вихвалання Христа «*Praise to you, O Christ*».

Як бачимо, специфіка релігійного дискурсу дуже яскраво проявляється у «мерехтливому» характері зміни комунікантів. Адресант-священик звертається до пастви то від свого лиця, то від лиця Бога. Адресанти-парафіяни, вступаючи в діалогічне спілкування зі священнослужителем та відгукуючись на його закликання, все ж адресують відповідний вигук не священикові, але Всевишньому.

Після Слів Господа розпочинається проповідь, призначення якої полягає не лише в поясненні окремих положень прослуханого Євангельського вірша, а й у наслідуванні посланню апостола Павла про необхідність проповідування. Тобто, проповідь у рамках богослужіння – не просто роз'яснення вустами священика, а й і частина ритуалу, де передбачається *людина*, яка **вголос** вимовляє *свої* слова про Євангеліє через призму *свого* власного досвіду і залежно від *своєї* особистості як символ причетності до ранньої апостольської церкви, де віра передавалася учнями Христа з вуст в уста.

Таким чином, і комунікативна роль проповідника також двоїста: з одного боку, проповідник покликаний Церквою і священницьким саном роз'яснювати присутнім значення прослуханого уривка з Євангелія; з іншого – під час Богослужіння він символічно перевтілюється в Апостола, покликаного нести Благу звістку у світ. При цьому знову спостерігається пересування символічного хронотопу з реалій церковного богослужіння *тут* і *зараз* в ранньоапостольські часи *там* і *тоді*, коли Церква розумілася не як молитовна споруда, а як Тіло Христове, й апостоли проповідували Благу звістку всюди, де збиралися люди в ім'я Його.

На підтвердження віри учасників богослужіння після проповіді всі модельники стоячи співають / вимовляють один із варіантів Нікейського **Символу Віри**:

*We believe in one God,
the Father, the Almighty,
maker of heaven and earth,
of all that is,
seen and unseen.
We believe in one Lord, Jesus Christ,*

*the only Son of God,
 eternally begotten of the Father,
 God from God, Light from Light,
 true God from true God,
 begotten, not made,
 of one Being with the Father;
 through him all things were made.
 For us and for our salvation he came down from heaven,
 was incarnate from the Holy Spirit and the Virgin Mary
 and was made man.
 For our sake he was crucified under Pontius Pilate;
 he suffered death and was buried.
 On the third day he rose again
 in accordance with the Scriptures;
 he ascended into heaven
 and is seated at the right hand of the Father.
 He will come again in glory to judge the living and the dead,
 and his kingdom will have no end.
 We believe in the Holy Spirit,
 the Lord, the giver of life,
 who proceeds from the Father and the Son,
 (або: who proceeds from the Father,)
 who with the Father and the Son is worshipped and glorified,
 who has spoken through the prophets.
 We believe in one holy catholic and apostolic Church.
 We acknowledge one baptism for the forgiveness of sins.
 We look for the resurrection of the dead,
 and the life of the world to come.
 Amen*

Символ віри в англіканському богослужінні має так само багато шарів у своєму ритуальному значенні, як і проповідь. У Символі не лише стверджується християнська віра в Триєдиного Бога-Отця (*We believe in one God*), Сина (*We believe in one Lord, Jesus Christ*) і Святого Духа, в спокутну жертву Христа (*for our salvation he came down from heaven*), розп'ятого (*for our sake he was crucified*) і воскреслого та вознесеного на небеса (*he rose again; he ascended into heaven*), у друге пришествя (*He will come again in glory*) і Судний День (*to judge the living and the dead*), у можливість спокутування гріхів (*we acknowledge one baptism for the forgiveness of sins*) та у вічне життя (*and the life of the world to come*). Символ віри також ритуально переносить тих, хто молиться, в часи ранньої Апостольської Церкви, до розколу, коли Церква була єдиною і неподільною. Звідси і фраза «*We believe in one holy catholic and apostolic Church*», що символізує віру до появи різних конфесій і течій. У Символі віри виявляється також і гнучкість Англіканської Церкви, яка не категорично обстоює сходження Святого Духа від Отця і Сина; і тому в Книзі Загальних Молитов затверджено два варіанти Символу віри – з філіокве (*who proceeds from the Father and the Son*) і без філіокве

(*who proceeds from the Father*).

Слід окремо відмітити, що Символ Віри є ні чим іншим як розгорнутим декларативом: весь текст «нанизано» на відповідні декларативні зачини «*we believe*» (4 вживання) та заключний декларатив «*we acknowledge*».

Після Символу Віри слідує загальні благальні та подячні молитви (***Prayers of Intercession and Thanksgiving***), які вимовляються за всіх людей, згідно з тим, як учив апостол Павло у першому Посланні до Тимофія: «Отже, перш над усе я благаю чинити молитви, благання, прохання, подяки за всіх людей, щоб могли ми проводити тихе й мирне життя в усякій побожності та чистоті, бо це добре й приємне Спасителеві нашому Богові, Який хоче, щоб усі люди спаслися і прийшли до пізнання істини» (1Тим.2: 1) (*First of all, then, I urge that supplications, prayers, intercessions, and thanksgivings be made for all people, that we may lead a peaceful and quiet life, godly and dignified in every way. This is good, and it is pleasing in the sight of God our Savior, who desires all people to be saved and to come to the knowledge of the truth*). Таке моління відповідає духу єднання (соборності) і налаштовує всіх моельників на спільне *роблення* на славу Бога.

Перед виголошенням кожної молитви священник звертається до Бога: «*Lord, in your mercy*», а моельники підхоплюють і продовжують звернення разом зі священником: «*hear our prayer*». Це поєднання двох голосів (священника і пастви) у межах однієї фрази-заклику не лише свідчить про наявність процедурної матриці у свідомості прихожан, а й створює синергійний ефект спільного звернення до Бога, так необхідний перед кульмінацією богослужіння.

В кінці спільних молитов знову слідує прикликання священником Господа: «*Merciful Father*», підхоплене молитовними зборами: «*accept these prayers for the sake of your Son, our Saviour Jesus Christ. Amen*».

Першим чином (елементом обряду) перед початком кульмінаційного моменту богослужіння (власне освяченням Дарів і причастям) є чин загального примирення – ***Passing of the Peace***. Полягає цей чин у такому: після слів «*The peace of the Lord be always with you*» і відгуку «*and also with you*» священник пропонує моельникам обмінятися знаками миру (примирення): «*Let us offer one another a sign of peace*», у відповідь на що парафіяни торкаються один одного, беруть один одного за руки, обмінюються рукостисканнями на знак прощення і каюття.

Першим чином Євхаристії є **оферторій** (*offertory*) – принесення дарів, під час чого священник читає вибрані вірші з Писання, потім покриває святий стіл *корпоралом* (*corporal* – біле лляне полотно, що символізує тіло Христове), поміщує на нього *патену* (*paten* – таріль) із *хостією* (*hostie* – євхаристичний хліб), вливає вино у *потур* (*chalice* або *Communion cup* – чаша на високій ніжці для освячення вина і прийняття причастя) та додає в нього трохи води як спогад про муки Христа на хресті, коли кров і вода з'явилися на проколотому списом тілі Його. Водночас, за Традицією, вино і вода символізують Божественну і людську сутність Христа. У підготовчій молитві священник на колінах перед вівтарем молиться вголос від імені всіх вірних, які бажають причаститися. Він читає 12 молитов (імовірно, що це

число символізує 12 апостолів, але в довідковій літературі про це немає згадок), що містять як вихвалання Бога (*Blessed are you, ...* з подальшим відгуком моельників: *Blessed be God for ever*), так і опис дійства, яке відбувається, наприклад:

*With this bread that we bring
With this wine that we bring
Bread for his body,
wine for his blood,
gifts from God to this table we bring.*

На ці молитовні вигуки моельники незмінно відповідають:

We shall remember Jesus.

Під час опису дійства знову спостерігається символічне переплетення хронотопу богослужіння. Дейксис місця *this table*, вказівний дейксис *this bread / wine*, особистий дейксис І особи множини *we* (парафіяни і священнослужителі) свідчать про реальний простір (церкви) і реальний час богослужіння. В цьому ж реальному хронотопі присутній і трансцендентний Ісус Христос, Його тіло (*his body*), Його кров (*his blood*).

Перед початком Євхаристії псаломник (нижчий чин церковнослужителів, які не отримали ступеня священства та читають під час спільного богослужіння тексти Святого Письма і молитви) омиває пальці священика водою на знак того, що необхідно підходити до вівтаря Божого з чистими руками і відкритим серцем (*with clean hands and pure hearts*).

Після приготування Святих Дарів священик звертається до вірян зі словами «*The Lord is here*», знову підкреслюючи присутність трансцендентного Бога-Сина в богослужбовому дійстві, на що миряни відгукуються: «*His Spirit is with us*». Цими словами випереджується анафора (євхаристична молитва), що починається із *Sursum corda* (лат. «Вознесемо серця»), під час якої священик закликає піднести свої серця до Бога (*Lift up your hearts*), на що моельники відповідають: «*We lift them to the Lord*». Продовжує анафору давній християнський літургійний гімн «*Sanctus*», «*Holy, Holy, Holy*» (його виголошував Сам Христос під час молитви в синагозі), за яким слідує «*Benedictus*»: «*Blessed is he who comes in the Name of the Lord ...*» на вшанування того, що Господь дійсно прийшов до нас під час Таємної Вечері. Наступна за цим молитва про гідне прийняття Тіла і Крові Христових (*Prayer of Humble Access*) читається уклінним священиком на колінах.

Потім слідує Молитва Господа, заповідана Христом у Євангелії від Матвія (Мф.6: 9-13), яка є основою та зразком для всіх християнських молитов. Священик закликає всіх, хто молився: «*Let us pray with confidence as our Saviour has taught us*», і всі хором вимовляють / проспівують її стоячи.

Після «Отче наш» священик переломлює хліб і підносить потир, читаючи молитву освячення (*Prayer of Consecration*), яка вимовляється вголос перед вівтарем. Переломлення хліба також багатозначне, як і багато інших ритуальних дійств у Літургії. З одного боку, ламання хліба зумовлено необхідністю роздати освячений хліб усім, хто прийшов до Святого Причастя. Глибинний же сенс полягає в спогаді про переломлення Тіла Христа на Хресті. На відзначення цього глибинного сенсу священик переломлює хліб

зі словами “*Alleluia, Christ our Passover is sacrificed for us*», на що молельники відповідають: «*Therefore let us keep the feast. Alleluia*».

Потім священик причащає вірних, які стоять перед ним на колінах, даючи їм *хостію* у простягнуті руки:

*The body of our Lord Jesus Christ,
which was given for you,
preserve your body and soul unto everlasting life.
Take and eat **this** in remembrance that Christ died for you,
and feed on him in your heart by faith with thanksgiving*

і схиляючи до них чашу зі словами:

*The blood of our Lord Jesus Christ,
which was shed for you,
preserve your body and soul unto everlasting life.
Drink **this** in remembrance that Christ's blood was shed for you,
and be thankful.*

У цих словах – квінтесенція Євхаристії, причащення Святих Дарів, прийняття жертви Христа в ім'я вічного життя. У вищенаведених словах, що супроводжують причащення вірних, нами виділено вказівний дейксис *this*, оскільки на момент причастя «це» вино і «цей» хліб, скуштовані причасниками *тут* і *зараз*, у реальному хронотопі, водночас є частково трансцендентним *там* і *тоді*, коли на Голгофі тіло і кров Христа були принесені в жертву людському порятунку. І навіть *там* і *тоді*, коли на Тайній Вечері Христос передрік свою жертву і заповідав своїм послідовникам спосіб долучення до Його Святих Дарів (*Holy Sacraments*).

Під час причастя співаються гімни і хорали. По закінченні причастя знову настає прописане в Книзі загальних молитов **мовчання** для усвідомлення здійсненого таїнства та єднання зі Спасителем.

Завершується Божественна літургія **подячною молитвою** після причастя, спільним співом гімну і прикінцевим благословенням: *The grace of our Lord Jesus Christ, and the love of God, and the fellowship of the Holy Ghost, be with us all evermore. Amen.*

Зауважимо, що вищенаведене чинопослідування Божественної Літургії ілюструє один із затверджених у Книзі Загальних молитов варіантів Богослужіння, застосовуваних у Високій Церкві. Крім Богослужіння сучасною англійською мовою, в Книзі представлений також чин Літургії та інших служб середньоанглійською мовою (*Middle-age English*), якою, власне, і був написаний молитовник у першій редакції. Крім того, певні елементи ритуалу можуть змінюватися залежно від Літургійного календаря, так званого церковного року (*The Church Year*) чи свята. Більше того, Книга Загальних Молитов пропонує кілька варіантів чинопослідування для того ж самого виду Богослужіння. У руслі нашого дослідження важливо відзначити те, що в кожній парафії встановлено єдину, незмінну процедуру слідування чинів, одного разу обрану священиком / паствою / кліром. Важливо це тому, що жодні найменші відхилення від звичного ритуального дійства не повинні відволікати молельників від головної мети Богослужіння – спілкування з Богом.

Недотримання бодай однієї з описаних вище ритуальних дій позбавляє Богослужіння синергійності, а профанація пов'язаних із ними особливостей призводить до десакралізації ритуалу. В семіотиці це явище тлумачиться як зворотний хід у знаковій системі, унаслідок чого *семіозис релігійного ритуалу* зміщується у бік *семіозису театру*, перетворюючи Літургію зі здійснення на *відтворення*, з *таїнства* на *імітацію*.

Таким чином, можна констатувати, що ритуальна комунікація є окремим специфічним типом комунікації, де сакральність відіграє провідну роль, тобто є суттєвою частиною семантики ритуалу Богослужіння і, відповідно, однією з базових категорій при дослідженні релігійного ритуалу.

До комунікативних особливостей ритуалу Літургійного Богослужіння, крім сакральності, слід уналежнити й особливий розподіл і чітку зміну адресантно-адресатних ролей. У процесі Богослужіння відбувається зміна адресантно-адресатних ролей залежно від призначення ритуального моменту. Зміна комунікативних ролей учасників ритуалу Богослужіння зумовлена специфікою літургійного контексту. Можливість цього перевтілення зумовлена такою особливістю ритуалу Літургії, як сакральний хронотопний символізм – підпорядкування часу і простору контексту Літургії, що й уможливорює синергійну взаємодію молельників із Богом.

Список літератури

1. Бурдые П. Практический смысл / Пер. с фр.: А. Т. Бикбов, К. Д. Вознесенская, С. Н. Зенкин, Н. А. Шматко; Отв. ред. пер. и Послесл. Н. А. Шматко. – СПб.: Алтейя, 2001. – 562 с.
2. Геннеп А. Обряды перехода. Систематическое изучение. – М.: Восточная литература, 1999. – С. 10-19.
3. Карасик В.И. Религиозный дискурс / В.И. Карасик // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики: Сб. научн. тр. Волгоград: Перемена, 1999. – С. 25-34.
4. Михельсон О.К. История религий и Новый гуманизм М. Элиаде // Религиоведение, 2002. – № 4. – С. 52–71.
5. Философский словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://mirslivarej.com/content_fil/sinergija-8009.html.
6. Common Worship: Daily Prayer: Services and Prayers for the Church of England. – London: Church House Publishing, 2002. – 850 p.
7. Marshall D. Behavior, Belonging, and Belief: A Theory of Ritual Practice // Sociological Theory. – 2002. – № 20-3. – P. 360-380.

References

1. Burd'e, P. (2001). Prakticheskij smysl / Per. s fr.: A. T. Bikbov, K. D. Voznesenskaja, S. N. Zenkin, N. A. Shmatko; Otv. red. per. i Poslesl. N. A. Shmatko. SPb.: Alteija.
2. Gennep, A. (1999). Obrjady perehoda. Sistematiceskoe izuchenie. M.: Vostochnaja literatura, 10-19.
3. Karasik, V.I. (1999). Religioznyj diskurs. In Jazykovaja lichnost': problemy lingvokul'turologii i funkcional'noj semantiki: Sb. nauchn. tr. Volgograd: Peremena, 25-34.
4. Mihel'son, O.K. (2002). Istorija religij i Novyj gumanizm M. Jeliade. In Religiovedenie, № 4, 52–71.
5. Filosofskij slovar' [Electronic resource]. – Mode of access: http://mirslivarej.com/content_fil/sinergija-8009.html.
6. Common Worship: Daily Prayer: Services and Prayers for the Church of England (2002). London: Church House Publishing.
7. Marshall, D. (2002). Behavior, Belonging, and Belief: A Theory of Ritual Practice. In Sociological Theory. № 20-3, 360-380.